

PRIM BERTRAN I ROIGÉ*

LA FISCALITAT ECLESIASTICA EN ELS BISBATS CATALANS (1384-1392).
TIPOLOGIES IMPOSITIVES I DIFERÈNCIES TERRITORIALS

1. INTRODUCCIÓ

Aquest treball s'emmarca dins d'un projecte d'ampli abast i de recerques anteriors sobre finances i fiscalitat de l'Església baix-medieval. Recentment, la possibilitat de consultar el fons de la Cambra Apostòlica de l'Arxiu Secret del Vaticà¹ m'ha permès veure de conjunt la varietat i la importància de les exaccions² amb què el Papat d'Avinyó gravava els benifets dels eclesiàstics de terres catalanes.³ Arran de la consulta dels registres avinyonesos, també he pogut apreciar la importància relativa de cada una de les imposicions, dins de cada bisbat, i la valoració global de les entrades de cada una de les diòcesis catalanes lliurades a la Cambra Apostòlica. Utilitzo únicament el registre 122, de la secció «Collectoriae», fons «Camerale», intitulat *Rationes Collectoriae Hispaniae. 1384-1387*, fols. 197 r.-221 v., corresponents a les anotacions dels bisbats catalans.

2. LA FISCALITAT PONTIFÍCIA

D'ençà del pontificat d'Avinyó i, sobretot, amb els papes Joan XXII (1316-1334) i Benet XII (1334-1342), l'Església desenvolupà i consolidà una organització centralitzada i un sistema fiscal propi per tal de subvenir les despeses de la nombrosa burocràcia, la cort pontifícia, i les subvencions a empreses diverses, vinculades o no amb els regnes i prínceps cristians d'Occident.

La institució bàsica, al voltant de la qual girà tot el procés de consolidació de

* Departament d'Història Medieval. Facultat de Geografia i Història. Universitat de Barcelona (c/ Baldiri Reixac, s/n. 08028 Barcelona).

1. El treball s'ha realitzat en el marc del projecte PB95-0073 de la DGICYT.

2. Una primera aproximació a aquesta varietat i diferents tipologies es pot veure a *El poder de l'Església medieval: Organització administrativa i sistema fiscal en el segle XIV*, «L'Avenç», 139 (1990), pp. 66-69.

3. S'exclou el bisbat d'Elna, perquè no era de l'arquebisbat de Tarragona, tot i correspondre a una àrea territorial adscrita al Principat de Catalunya.

la fiscalitat pontifícia, fou la Cambra Apostòlica o superintendència de finances i fiscalitat de l'Església.

La crisi oberta el 1378, amb motiu de la doble elecció de papes, a Avinyó i a Roma, tingué grans repercussions en la recaptació dels tributs. Amb tot, Avinyó fou l'hereva indiscutible de la ja llarga tradició administrativa des del primer terç del segle XIV.

2.1. Els agents

Si la Cambra Apostòlica fou l'organisme central de l'administració fiscal i financera —tant abans com després de la divisió cismàtica—, els agents que menaven la seva política foren realment els garants de la seva eficàcia. Al capdavant hi havia el *Cambrer*, amb amplis poders i competències, aquestes suficientment indefinides per tenir llibertat d'actuació, tant sobre el personal com sobre la gestió dels béns i rendes eclesiàstics, en el regiment dels Estats Pontificis, del palau apostòlic i en la jurisdicció temporal dependent del Papa. Sota seu hi havia el *Tresorer*, la competència del qual no era altra que custodiar els diners percebuts i saber tothora la liquidesa de l'erari de la Santa Seu. De fet, no era més que un simple caixer i la seva autonomia de gestió pràcticament nul·la. També depenien del Cambrer un llarg reguitzell de notaris, escrivans, jutges, canvistes, auditors, segelladors, advocats fiscals, procuradors, moneders, etc., fossin clergues o no ho fossin, i cada vegada més nombrosos a mesura que la burocràcia civil s'inflava.⁴

L'eficàcia de la percepció dels diversos tributs a cada una de les esglésies locals depenia en gran mesura de l'eficàcia dels *Col.lectors*. Aquests personatges actuaven com a veritables nuncis de la Seu Apostòlica encarregats de percebre els diversos o alguns dels tributs destinats a la Cambra Apostòlica. Solien ser gent del país, bons coneixedors del territori i de les seves característiques, cosa que els feien més adequats i més eficaços,⁵ i acostumaven a ser personatges d'alguna rellevància dins l'Església o l'administració (primerament eren només degans, ardiaques, capellans pontificis, etc., més tard —darrer terç del segle XIV— eren bisbes i fins i tot arquebisbes). Acabada la seva comesa, sovint podien aspirar a ascensions espectaculars en el si de la jerarquia eclesiàstica.⁶ La circumscripció financera que tenien assignada podia correspondre a àmbits polítics (regnes, comtats, etc.) o religiosos (arxidiò-

4. TRENCHS ÓDENA, JOSÉ: *La Cámara Apostólica y el reino de Aragón. Las colectorias papales bajo Benedicto XII*, Tesi doctoral inèdita, vol. II, *Aragón y la Cámara Apostólica*, pp. 16-31.

5. Sobre el tarannà i el «modus vivendi» d'aquests personatges, vid., per ex. RIUS SERRA, JUAN: *La colectoría de Almaraz de Cabrespl con el inventario de los bienes del obispo Ferrer Colom (1334-1340)*, «Analecta Sacra Tarraconensia» (Barcelona), XV-2 (1943), pp. 363-399.

6. FAVIER, JEAN: *Les finances pontificales a l'époque du Grand Schisme d'Occident. 1378-1409*, Edit. de Boccard, Paris, 1966, p. 102.

cesi). El seu poder era enorme, fins i tot per damunt del bisbe, dins de la col·lectoria.⁷ Durant els anys dels comptes que analitzo, fou col·lector del regne d'Aragó, Guillem de Boudreville,⁸ el qual anteriorment també ho havia estat de l'arquebisbat de Santiago de Compostel·la.⁹ Un cop nomenat, amb butlla pontifícia, el col·lector solia designar diversos *sots-col·lectors*, sovint juristes o eclesiàstics rellevants (canonges, abats, priors,...) i que, de fet, eren els que realitzaven la recapta i el control de totes i cada una de les percepcions i n'havien de retre comptes al col·lector. Als bisbats catalans, aquestes figures foren gent de cada una de les diòcesis, i en el marge de temps que trobem registrats, a voltes en surt més d'un a cada bisbat.¹⁰ Tenien plena llibertat d'actuació i només eren responsables davant del col·lector.

Les competències de col·lectors i sots-col·lectors eren àmplies i requeien sobre tota mena d'imposicions eclesiàstiques, llevat dels *servicia communia*; amb tot, alguna vegada, determinats tipus d'exaccions, en tant que eren de percepció irregular o extraordinària, podien comissionar-se a agents especials nomenats per a actuacions molt concretes.

3. LES IMPOSICIONS

La tipologia de les imposicions fou variada i cada una responia a motius i a clergues diferents. En farem una consideració particular de cada cas. Reflecteixen també la riquesa de cada un dels bisbats. En general, les diverses tipologies impositives tingueren com a paràmetre la taxació de cada benifet —taxació que significava valoració de les rendes a percebre—, equivalent a les *annatae* o totalitat dels guanys del primer any de gaudi del benifet eclesiàstic. De fet la taxació o valoració es regia per les normes adoptades en el II concili de Lió (1274), que preveïen l'avaluació o adequació periòdica de la taxa a la xifra efectiva de les rendes. Amb tot, la pràctica usual —sobretot d'ençà del concili de Vienne (1313-1319)— va ser la de fossilitzar-les, al menys durant la vida de l'obtentor del benifet, i en tot cas procedir a una revisió quan se'n canviava el titular.¹¹ Algunes vegades s'aprofitava també el canvi de sistema, pel que fa a l'abast temporal de la convocatòria, i així Joan XXII va publicar les dècimes sexenals i àdhuc vintanyals (cas d'Aleman-

7. En canvi, no tenien jurisdicció sobre els arquebisbes.

8. A.S.V., Camerale, Collectoriae, reg. 122, fol. 197 r.

9. FAVIER, JEAN: *Les finances pontificales...*, pp. 101, 108 i 756.

10. Vid. quadre annex.

11. MOREROD, JEAN-DANIEL: *Taxation décimale et frontières politiques en France aux XIIIe et XIe siècles*, en «Aux origines de l'État Moderne. Le fonctionnement administratif de la Papauté d'Avignon», École Française de Rome, 1990, pp. 334-337. També el nostre treball, *El poder de l'Església medieval*, p. 68.

ya).¹² Altres vegades, l'alternativa establerta —pròpia de la segona meitat del segle XIV— per tal d'adequar taxes i rendes reals, va consistir en la reducció a la meitat o l'exoneració temporal d'alguna o de la totalitat de les imposicions.¹³

Per al quadrienni 1384-87, el conjunt de les entrades anotades per a les diòcesis de la Corona d'Aragó —no queda clar si el registre recull l'antiga Tarraconense o manquen alguns bisbats de la Corona catalano-aragonesa— donen aquesta valoració global:

<u>Bisbat</u>	<u>Quantitat</u>	<u>% total</u>	<u>Ref.</u>
Girona	6145 £ 18 s. 9 d.b	15,7	f. 201
Vic	3825 £ 13 s. 8 d.b	9,8	f. 204v.
Urgell	3686 £ 8 d.b	9,4	f. 208v.
Barcelona	5302 £ 8 d.b	13,5	f. 212v.
Tarragona	3927 £ 17 s. 10 d.b	10,0	f. 216r.
Lleida	2567 £ 8 s. 11 d.b	6,5	f. 219r.
Tortosa	2988 £ 6 d.b	7,6	f. 221v.
València	3739 £ 3 s. 6 d.b	9,5	f. 224v.
Sogorb	427 £ 6 s. 6 d.b	1,0	f. 226v.
Saragossa	6394 £ 3 s. 10 d.b	16,3	f. 229v.

S'hi pot observar la preponderància dels bisbats de Saragossa i Girona, seguits a certa distància pels de Barcelona i Tarragona, amb l'esquifida col·lecta corresponent a Sogorb.¹⁴

En el context de la variada gamma de tributacions sobre la clerecia, cal dir que l'Església, —tant l'avinyonenca com la romana— tingueren altres fonts d'entrades, que no apareixeran relacionades o incloses en els apartats següents, ja que senzillament eren resultat dels drets senyorials i de l'exercici de la jurisdicció sobre els territoris o Estats de l'Església. Així, s'imposaven i es percebien talles i subsidis, gabelles sobre vi, grans, i altres productes, sobre les ciutats i sobre els vassalls o focs, adduint necessitats militars o qualssevol altres contingències de caràcter públic.

No menys importants foren els censos pagats pels senyors o pels diversos estats italians, en reconeixement de fidelitat o de dependència feudal.¹⁵ Tampoc foren gens menyspreables els drets d'encunyament de moneda, que al llarg del segle

12. BERLIÈRE, USMER, O.S.B.: *Les décimes pontificales dans les anciens diocèses belges aux XIII et XIV siècles*, M. Hayez, Bruxelles, 1925, p. 14.

13. FAVIER, JEAN: *Les finances pontificales...*, pp. 694-695.

14. Aquest fet pot explicar-se pel reduït territori, tot i estar unit a Albarrasí. D'ençà de 1318 abandonà la vinculació a l'arquebisbat de Toledo per adscriure's al nou arquebisbat de Saragossa.

15. Vid. relació detallada a FAVIER, JEAN: *Les finances pontificales...*, p. 184.

XIV reportaren ingressos variats a la Cambra.¹⁶ Uns altres casos foren els dels ingressos per raó de l'exercici de la jurisdicció temporal, els drets de Cancelleria i les percepcions de la Penitenciària. Tots tres suposaren ingressos molt variables, però substancialment rebaixats a partir de l'esclat del Cisma d'Occident i la divisió dels Estats europeus en dues obediències.¹⁷

Deixant de banda aquestes darreres exaccions tributàries, més pròpies de l'administració temporal, em centraré en la gamma d'imposicions que podem considerar estrictament eclesiàstiques i exigides a la clerecia, per part de la nova administració centralitzada del Papat d'Avinyó.

3.1. Els «*Servicia communia*»

Aquesta imposició requeria sobre arquebisbes, bisbes, abats, priors i pabordes nomenats per la Santa Seu, que havien de ser confirmades pel Papa en consistori, amb rendes superiors als cent florins anuals.

Els «servicia communia» equivalien teòricament a les «annates» aplicades als beneficis menors, però a diferència d'aquestes, el col·lector només exigia la tercera part dels guanys aconseguits durant el primer any de gaudi d'una dignitat o d'una prelatura. Els «servicia communia» corresponien a un terç de les rendes anuals previstes per cada benifer.¹⁸ En principi aquesta quantitat podia ser revisada i posada al dia, en tant que les rendes oscil·laven amb el pas dels temps, però la pràctica aconsellava els obtentors a no sol·licitar l'adequació de les taxes a les rendes reals, perquè l'opció continuista els permetia pagar lentament o fer-ho a terminis, mentre que l'actualització implicava el pagament a l'acte de les quantitats taxades.¹⁹

D'aquest tribut no se n'exoneraven ni els prelats traslladats (havien de pagar cada vegada que canviaven de seu o de dignitat), ni els prelats que havien mort deixant deutes o terminis per satisfer; en aquests casos era el nou obtentor qui forçosament s'havia de fer càrrec de les quantitats no satisfetes, i per facilitar-ne el pagament la Santa Seu solia atorgar aquestes vacants a personatges capacitats per satisfer o amb disponibilitat per aconseguir que se satisfessin els deutes anteriors.

No tots els bisbats catalans varen efectuar ingressos per aquest concepte —entre 1384-92—, ni ho feren en quantitats i percentatges similars. El quadre annex resumeix els assentaments del registre, on hom pot apreciar la preponderància ab-

16. Vid. àmplia descripció a FAVIER, JEAN: *Les finances pontificales...*, pp. 198-204.

17. FAVIER, JEAN: *Les finances pontificales...*, pp. 194-198.

18. TRENCHS ÓDENA, JOSÉ: *La Cámara Apostólica y el reino de Aragón. Las Colectorías papales bajo Benedicto XII*, vol. II, *Aragón y la Cámara Apostólica*, p. 36.

19. FAVIER, JEAN: *Temporels ecclésiastiques et taxation fiscale*, «Journal des savants» (1964), pp. 102-127.

soluta i relativa del bisbat de Girona per sobre de la resta de diòcesis. Les anotacions no ens pormenoritzen els motius del pagament, per la qual cosa desconeixem quins són els càrrecs que tributaren i quina quantitat lliurà cadascun.

<u>Bisbat</u>	<u>Quantitat</u>	<u>% total bisbat</u>
Girona	1095 £ 12 s. 8 d.b	17,8
Vic	434 £ 8 s. 6 d.b	11,4
Urgell	265 £ 2 s. 10 d.b	7,8
Barcelona	658 £ 9 s. 2 d.b	12,3

3.2. *L'annata*

L'annata era la part dels guanys que comportava qualsevol benefet eclesiàstic durant el primer any del seu gaudi i que calia lliurar a la Cambra Apostòlica. El col·lector de cada regne era qui calculava i fixava la taxa a percebre, taxa que sovint es mantenia inalterable durant llarg temps. En general corresponia a una part equivalent o superior a la meitat dels guanys bruts. La pagaven tots els clergues, la col·lació dels benefets dels quals estava reservada a la Santa Seu o bé l'havia de confirmar el Papa. Estaven exempts d'aquest tribut els prelats (bisbes i abats),²⁰ els benefets menors atorgats a un cardenal, els membres dels ordes militars, els cartoixans, els càrrecs conventuals dels monestirs cistercencs (per exemple granger, cuiner, ecònom, etc.), o els benefets de patronat laical.

Les quantitats ingressades a la Cambra per aquest concepte són molt desiguals als bisbats catalans. Fins i tot representen quantitats relatives molt dispars dins de cada bisbat, d'acord amb la següent relació:

<u>Bisbat</u>	<u>Quantitat</u>	<u>% total bisbat</u>
Girona	1496 £ 5 s. 10 d.b	24,3
Vic	725 £ 11 s. 7 d.b	18,9
Urgell	418 £ 7 s. 6 d.b	12,3
Barcelona	1574 £ 10 s. 11 d.b	29,6
Tarragona	419 £ 10 s. 10 d.b	10,6
Lleida	1283 £ 18 s. 11 d.b	37,1
Tortosa	373 £ 13 s. d.b	12,4

20. Aquests ja pagaven pel mateix concepte els *servicia communia*.

3.3. *Les procuracions*

Amb el nom de «procuracions» o «procures» s'entenen les quantitats pagades a la Santa Seu per les jerarquies (bisbes, abats, ardiaques, arxiprests) per tal que se'ls autoritzessin efectuar les visites al territori de la respectiva jurisdicció, mitjançant un procurador idoni.²¹ La reserva total (cas dels abats, ardiaques i arxiprests) o parcial²² (cas de les visites que pertocuen als bisbes) dels diners recaptats, a favor d'Avinyó, va comportar que la jerarquia tendís a obviar les visites, en detriment de la vida religiosa i de l'administració eclesiàstica local.²³

D'ençà el segle XIV s'havia anat reglamentant el costum de lliurar una part de les percepcions recollides al llarg de les visites, però els prelats exigien quantitats desiguals i fins i tot arbitràries a les esglésies visitades. Arran de les múltiples queixes del clergat local, Benet XII, en la butlla *Vas electionis* (1336), fixa les taxes a percebre per cada visitador, d'acord amb la importància de l'església o esglésies visitades. A la Corona d'Aragó,²⁴ els drets de l'arquebisbe eren els següents:

- a) Sobre diòcesis sufragànies, 150 £.
- b) Sobre monestirs i priorats amb més de 12 comunitaris, 120 £.
- c) Els mateixos, amb menys de 12 comunitaris, 100 £.

En canvi, els drets del bisbe-visitador eren:

- a) Sobre les pròpies catedrals, 100 £.
- b) Sobre monestirs i priorats amb més de 12 comunitaris, 80 £.
- c) Els mateixos, amb menys de 12 comunitaris, 60 £.

Arran d'aquestes normatives, els bisbes solien ser reticents a efectuar ells personalment, o per mitjà d'altri, les visites corresponents. D'aquí que algunes vegades era el mateix Papa qui enviava algun visitador, el qual lliurava la quantitat recaptada als col·lectors. Durant els pontificats de Climent VI i d'Urbà V, les «procuracions» arribaren al seu punt àlgid, fins al punt que, en alguns bisbats superaren amb escreix –i àdhuc duplicaren– les quantitats lliurades per la «dècima» o els «servicia communia».²⁵

21. El dret canònic deia taxativament que «procura es victualia moderata quae episcopo vel alteri, nomine eius, visitandi ecclesiam praestantur». Cit. SAMARAN, CH.; MOLLAT, G.: *La Fiscalité Pontificale en France au XIVe siècle (période d'Avignon et Grand Schisme d'Occident)*, Édit. E de Boccard, Paris, 1968, p. 34.

22. Es tracta de les denominades «mitges procuracions».

23. SAMARAN, CH.; MOLLAT, G.: *La Fiscalité Pontificale en France au XIV siècle*, pp. 43-44.

24. TRENCHS ÓDENA, JOSÉ: *La Cámara Apostólica y el reino de Aragón. Las colectorias papales bajo Benedicto XII*, vol. II, p. 88.

25. FAVIER, JEAN: *Les finances pontificales...*, p. 220.

Com en la resta de tributacions, també en aquest cas, les quantitats recollides a cada bisbat en concepte de «mitges procuracions» (per tant, resultants de les visites episcopals), donen aquesta relació:

<u>Bisbat</u>	<u>Quantitat</u>	<u>% total bisbat</u>
Girona	385 £ . b	6,2
Vic	306 £ 16 s. b	8,0
Urgell	445 £ 10 s. b	12,0
Barcelona	306 £ 19 s. 11 d.b	5,7
Tarragona	248 £ 4 s. 3 d.b	6,3
Lleida	191 £ 5 s. 11 d.b	6,3
Tortosa	152 £ 17 s. 6 d.b	5,1

S'hi destaca el bisbat d'Urgell, potser pel major nombre de parròquies i institucions eclesiàstiques visitades, i, per tant, amb major recaptació per aquest concepte. Amb tot, es tracta de percentatges molt més baixos que els observats en altres indrets, sobretot dels bisbats francesos d'obediència avinyonesa.²⁶

3.4. El «*Ius spoli*»

Els orígens del discutit *ius spoli* es troba en el dret d'apropiar-se dels béns mobles dels prelats i clergues difunts, en virtut de la comunió de béns entre les primeres comunitats cristianes, i en la creença que les riqueses de l'Església eren patrimoni de tots els fidels i, els clergues, només els administradors. A partir del segle VIII, sobirans i prínceps, invocant el *dominium* sobre la propietat eclesiàstica i la custòdia que en derivava, tendiren a aplicar el dret de despulles en benefici propi, sovint fins arribar a pràctiques abusives i àdhuc escandaloses, que no s'estroncaren fins al segle XIII, a mesura que s'afermava la teoria de la *plenitudo potestatis*. Els papes d'Avinyó aconseguiren que els col·lectors pontificis recollissin a favor de la Cambra Apostòlica els béns de prelats i dels clergues, un cop inventariats, avaluats i venuts. Sovint, aquests inventaris i avaluacions pecuniàries per a la venda ens aporten notícies rellevants de mobles, rendes i, especialment, biblioteques de l'alta clerecia.²⁷ Fins i tot després d'haver passat al control de l'Església, el *ius spoli* continuà considerant-se un autèntic saqueig; així ho veiem, tot l'entorn dels prelats, la resta de clergues o de les comunitats cristianes que, per culpa

26. FAVIER, JEAN: *Les finances pontificales...*, p. 237.

27. JULLIEN DE POMMEROL, MARIE-HENRIETTE: *Les livres dans les dépouilles des prélats méridionaux*, en «Livres et bibliothèques (XIIIe-XVe siècle)», Édit. Privat, Fanjeaux, 1996, pp. 285-314. Sobretot PERARNAU I ESPELT, JOSEP: *Darrer inventari de la biblioteca privada de Benet XIII (1423)*, «Arxiu de Textos Catalans Antics» (Barcelona), 6 (1987), pp. 185-294.

d'aquesta exacció, quedaven privades d'objectes usuals del culte diví (calzes, copons, roba litúrgica) i àdhuc de provisions alimentàries.²⁸ Evidentment, aquest dret o exacció implicava greus limitacions en les possibilitats de fer testament per part dels eclesiàstics –sobretot, dels alts eclesiàstics–, els quals quedaven limitats a deixes pietoses, caritatives o familiars.²⁹

Una altra peculiaritat d'aquesta exacció era el seu caràcter extraordinari, de manera que els ingressos a la Cambra Apostòlica per aquest concepte eren sempre imprevisibles, i en funció del nombre de defuncions i de la qualitat dels eclesiàstics difunts.

Els ingressos que consten per aquest concepte només apareixen reflectits als bisbats de Barcelona i de Girona. En aquest cas, es possible que siguin les «despulses» corresponents al bisbe Bertran de Mont-rodon i de Sorribes (1374-84), mentre que, en el cas de Barcelona podria tractar-se dels béns del bisbe Pere de Planelles (1371-85). Tanmateix, al bisbat d'Urgell s'hi recolliren unes quantitats inespecificades,³⁰ que podrien correspondre a les vendes dels béns mobles del bisbe Pere de Luna (1365-70), els nombrosos deutes i empenyoraments del qual feren que pràcticament tots els diners aconseguits pels col·lectors s'haguessin d'invertir en el pagament dels creditors.³¹

És de creure que aquest dret de despulses fos exigint en poques ocasions, precisament per la por que, en convertir-se la Cambra Apostòlica en heretera dels prelatats, ho fos més de deutes i obligacions que no de guanys. Així podria entendre's el cas català de darreries del segle XIV, les quantitats del qual que consten al nostre registre són tan sols dels referits dos bisbats:

<u>Bisbat</u>	<u>Quantitat</u>	<u>Percentatge/total bisbat</u>
Barcelona	30 £.	0,5 %
Girona	297 £' 5 s. 8d.	4,8 %

3.5. *Les vacants o «fructus medii temporis»*

Les «vacants» constitueixen una percepció complementària de l'anterior ingrés extraordinari de la Cambra Apostòlica. Aquell s'obtenia a la casa del clergue difunt, aquest s'obté de les rendes gaudides, mentre no hi hagi cap nomenament d'un nou titular. El dret de la Santa Seu a reservar-se les rendes dels beneficis vacants es justifica en tant que pertany al papat la col·locació dels benífets, i per tant,

28. MASSARO, CARMELA: *Lo «spoglio» dell'arcivescovo di Otranto, Nicola Pagano (1451)*, Congedo Edit., Galatina, 1996, pp. VII-VIII.

29. FAVIER, JEAN: *Les finances pontificales...*, p. 258.

30. A.S.V.: *Camerale, Collectoriae*, 122, f. 207v.

31. Tinc en procés d'estudi i edició el registre del col·lector, amb l'inventari, valoració i venda dels béns d'aquest bisbe d'Urgell, que ha de sortir a «Urgellia», XIII.

a la Cambra Apostòlica la gestió temporal de rendes que té reservades. En general, però, es converteix en una font de recursos fiscals poc aprofitada, o només aprofitada per a l'alta jerarquia eclesiàstica, les rendes de la quals serien ben controlables i, a més, rendibles.

Sovint es desestimen les «vacants» dels beneficis menors, per les dificultats de valorar-ne i percebre'n els guanys, i fer-ho, a més, d'una manera continuada i periòdica. Com diu Favier, «lever des vacants exige une présence continue et une connaissance détaillée des affaires du bénéfice».³² Mentre durava la vacant, els guanys dels beneficis acostumaven a ser administrats per sots-col·lectors, vicaris o qualsevol altre càrrec, mentre que els mateixos col·lectors solien encarregar-se de nomenar temporalment algun clergue per tal que suplís les funcions espirituals o de culte que competien al benifet. Fins i tot podia —i solia— donar-se el cas de nomenaments de «Vicaris tant en allò temporal com en l'espiritual», de manera que reunien en una mateixa persona les dues comeses.³³

Pel que fa al temps de possible durada o perllongació de les «vacants», no hi ha regla fixa. En la majoria de casos, la substitució —sobretot en el cas dels prelats— era molt ràpida, inclús podia ser només qüestió de dies o de poquíssimes setmanes, i eren escadussers els nomenaments que trigaven més de mig any.³⁴ En canvi, també era freqüent que alguns prelats gaudissin beneficis o càrrecs comandataris, i fins i tot acumular-los, com una manera de compensar, gratificar o controlar determinades rendes i dignitats. Aquestes circumstàncies es donen sovint quan un eclesiàstic era promogut, i conservava els benifets menors anteriors, de manera que, tot i no exercir-hi les funcions, no quedaven «vacants».

Com que es tracta d'una tipologia extraordinària, tampoc la trobem generalitzada als bisbats de la Tarraconense, i només d'algunes diòcesis n'apareixen registrades quantitats diverses, de les quals no se n'esmenta la procedència.

<u>Bisbat</u>	<u>Quantitat</u>	<u>Percentatge/total bisbat</u>
Urgell	45 £ 12 d.	1,3 %
Girona	132 £ 14 s. 3 d.	2,1 %
Barcelona	49 £ 16 s. 5 d.	0,9 %

3.6. Censos

Entenem amb el nom de «censos» els tributs pagats a la Seu Apostòlica, per part d'esglésies i monestirs, en senyal de vassallatge, i en reconeixença del domi-

32. FAVIER, JEAN: *Les finances pontificales...*, p. 293.

33. *Ibid.*, p. 295.

34. *Ibid.*, p. 298.

ni i protecció pontificis, amb la qual cosa les referides esglésies gaudien d'una protecció segura davant de les pretensions d'altres bisbes, abats o qualssevol autoritats laiques o eclesiàstiques.³⁵ Hom solia dir que estaven «sota la protecció de Sant Pere».

Als bisbats catalans eren diverses les esglésies i comunitats que gaudien d'aquest privilegi. D'Urgell, per exemple, s'hi compten Sant Pere de la Portella, Sant Sadurní de Tavèrnoles, Santa Maria de Gerri. El bisbat de Lleida hi tenia San Victorián (Osca) i la canònica exempta d'Àger. Girona comptava amb Sant Fel·liu de Guíxols, Santa Maria d'Amer, Santa Maria i Sant Pere de Besalú i Sant Fel·liu i Sant Pere de Rodes. Vic: Santa Maria de Ripoll, Sant Joan de les Abadesses i Sant Benet de Bages. Barcelona: Sant Pau del Camp i Sant Genís de l'Ametlla. Es tracta només d'algunes referències que il·lustren abastament la importància d'aquesta imposició.³⁶

Tanmateix, en la documentació que hem consultat només trobem que aquest tribut va ser sufragat en alguns bisbats catalans, gairebé els mateixos que hem exemplificat anteriorment, llevat de Vic. Amb les dades a l'abast, en resulta la següent relació:

<u>Bisbat</u>	<u>Quantitat</u>	<u>% total bisbat</u>
Girona	23 L. 14 s. 6 d.b	0,4
Urgell	294 L. 6 s. 9 d.b	8,6
Barcelona	2 L. 2 s. 11 d.b	0,03
Lleida	34 L. 11 s. 1 d.b	1,1

3.7. *La Dècima*

La «Dècima» o «Dècima Apostòlica» és el més conegut i el més estudiat de tots els tributs eclesiàstics. Creada en un principi per col·laborar en les campanyes dels príncipes cristians contra els enemics de la fe, o senzillament per a fer front a les despeses de la Santa Seu,³⁷ acabà convertint-se en una exacció ordinària, parcialment en mans d'aquests mateixos príncipes, sobretot quan calia assegurar-se la fidelitat dels regnes en el marc del Cisma d'Occident. Sovint, a la Corona d'Aragó, la cessió d'aquest tribut eclesiàstic, i sobre els eclesiàstics, només fou parcial, i equivalia habitualment als dos terços de la totalitat de la capta i, com diu M.

35. TRENCHS ÓDENA, J.: *La Cámara Apostólica y el reino de Aragón*, cit., vol. II, p. 65.

36. TRENCHS ÓDENA, J.: *Ibid.*, vol. II, pp. 67-68.

37. BERLIÈRE O.S.B., USMER: *Les décimes pontificales dans les anciens diocèses belges aux XIII et XIV siècles*, M. Hayez («Bulletin de la Classe des Lettres et des Sciences Morales et politiques», 3), Bruxelles, 1925, pp. 1-2.

Sánchez, «desde los últimos años del Doscientos hasta el final del Medioevo, las décimas percibidas de los eclesiásticos, en virtud de la *plenitudo potestatis* del Papa, fueron probablemente más provechosas para las finanzas de los reyes que para los pontífices».³⁸ Tanmateix, ni que bona part del tribut anés a parar a la Corona, en canvi, els eclesiàstics continuaren controlant al complet tot el procés d'exigència i percepció, mitjançant els col·lectors nomenats per Avinyó; d'aquesta manera, la Cambra Apostòlica s'assegurava possibles usurpacions o cobraments indeguts.³⁹

En un principi, la «dècima» va ser la detracció del 10 % sobre la totalitat de la renda eclesiàstica, fixada per les distintes taxacions i que acabà fossilitzant-se, sovint durant anys i àdhuc dècades. D'aquesta manera, en una etapa avançada del segle XIV ja no solia equivaler a la desena part de les rendes, sinó a una quantitat sovint menor,⁴⁰ que només solia revisar-se amb el canvi d'obtentor del benefici, i encara no sempre. D'aquest tribut n'estaven exempts els clergues amb rendes anuals inferiors als 20 s. anuals, i alguns ordes religiosos, com el Cister, la Cartoixa, els mendicants i els membres dels Ordes Militars, en tant que els primers excel·lien per la seva pobresa i els segons ja acomplien —amb escreix— en la defensa de la Cristianitat. Precisament, la imposició de la «Dècima» es justificava en ajuda dels Llocs Sants de Jerusalem i en la guerra contra l'Islam. Amb el temps, sobretot d'ençà de mitjans de segle XIV, la riquesa d'alguns d'aquests ordes —en principi considerats exempts per raó de l'observança estricta del vot de pobresa— féu que acabessin taxats i se'ls exigís tributar, no en tant que comunitat monàstica sinó per cada un dels càrrecs o dignitats que tenien adscrites rendes pròpies; l'exemple dels cistercens, dels hospitalers o dels cartoixans pot ser significatiu en aquest sentit.

La distribució de les recaptés (només de la part de la Cambra Apostòlica), dona aquesta relació:

<u>Bisbat</u>	<u>Quantitat</u>	<u>Percentatge/total pagaments bisbat</u>
Tarragona	2.453 £ 6 s.5 d.	62,4 %
Tortosa	2.057 £ 2 d.	68,8 %
Vic	3.825 £ 13 s.8 d.	62,0 %
Lleida	1.891 £ 16 s.1 d.	54,7 %
Urgell	2.125 £ 8 s.6 d.	62,8 %
Girona	2.881 £ 10 s.5 d.	46,8 %
Barcelona	2.688 £ 8 s.4 d.	50,6 %

38. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, MANUEL: *Fiscalidad pontificia y finanzas reales en Cataluña a mediados del s. XIV: Las décimas de 1349, 1351 y 1354*, «Estudis Castellonencs» (Castelló de la Plana), 6 (1994-95), p. 1280.

39. Aquestes observacions les fa per a la Corona de Castella, tot diferenciant la «dècima» de les «tercias reales», LADERO QUESADA, MIGUEL ÀNGEL: *Fiscalidad y poder real en Castilla (1252-1369)*, Editorial Complutense, Madrid, 1993, p. 205.

40. LADERO QUESADA, MIGUEL ÀNGEL: *Fiscalidad y poder real...*, p. 203.

De la observació del quadre hom pot adonar-se com la Dècima –i només amb la tercera part del Papa– representa la major exacció fiscal i la més important font d'ingressos de la Cambra Apostòlica, en tots els bisbats catalans. I això que la Cambra Apostòlica només recollia una part menor de la col·lecta.⁴¹ Es pot apreciar la importància indiscutible d'aquesta tributació en els gràfics annexos de cada bisbat; en tots ells sobresurt de manera destacada el volum de diners recollits pel concepte de la tercera part de la Dècima pertanyent al Papa. Tanmateix, el fenòmen és observable per al conjunt de la Corona catalano-aragonesa, entre 1387-92, període en el qual els diners recaptats per raó de dècimes significaven el 54 % del total de les recaptades dels col·lectors pontificis.⁴² No obstant, el valor relatiu de la col·lecta per aquest concepte (vid. gràfic 2) no és uniforme per a totes les diòcesis, i una certa tendència a l'equilibri es trenca per la quantitat absoluta recaptada a Vic o per la importància relativa que la Dècima té entre la resta d'exaccions dins del bisbat de Tortosa (vid. gràfic 9).

4. CLOENDA

Els papes de l'època del Cisma d'Avinyó, privats o reduïts els recursos econòmics que els fornien les rendes senyoriales i la fiscalitat pública dels Estats de l'Església, varen trobar en la fiscalitat eclesiàstica el gran recurs per fer front a les nombroses i creixents exigències de l'Església i dels papes avinyonesos. Al pes abusiu d'aquesta fiscalitat, que requeia directament sobre la clerecia, s'hi ha d'afegir que alguns d'aquests tributs –els més onerosos– com la «dècima» anaven a parar a mans dels prínceps cristians que romangueren fidels a l'obediència avinyonesa, entre els quals s'hi comptaven els reis d'Aragó. Per si no fos poc, la pressió fiscal s'agreuà amb els abusos dels agents locals i les nombroses persones que interferien els canals de conducció del diner recaptat fins a Avinyó. Tanmateix l'abús fins a l'extrem –no observable en l'obediència romana– va ser una de les causes que, si en un principi varen permetre la supervivència del papat i la compra de les fidelitats, acabà convertint-se en un factor molt important d'acceleració de la seva caiguda i desprestigi.

Als bisbats catalans, les obligacions fiscals sobre la clerecia van ser molt desiguals (vid. gràfic 1), tant en conjunt, per a tot l'àmbit territorial, com dins de cada bisbat: aquí les desigualtats fiscals que impliquen cada una de les tipologies tributàries és molt distinta i només sobresurt –ja ho hem denotat a bastament– la

41. Tot i així, la Corona d'Aragó va ser un dels pocs àmbits on aquesta tercera part pràcticament s'havia establert de forma fixa. Altres països, com els territoris de l'Imperi o França, les parts de la Cambra Apostòlica solien ésser menors i fins i tot inestables. Vid. FAVIER, JEAN: *Les finances pontificales...*, p. 211.

42. Vid. FAVIER, JEAN: *Les finances pontificales...*, p. 238.

Dècima apostòlica. No obstant, s'ha de tenir present que la absència d'algunes tipologies fiscals en determinats bisbats no implica forçosament que no s'haguessin percebut i que no s'haguessin produït els motius per cobrar-les; pot deure's a la mala gestió dels col·lectors, al desviament interessant d'algunes percepcions o a que s'haguessin lliurat a la Cambra en anyades posteriors, de les quals no n'hem trobat rastre en els registres de la Cambra Apostòlica.

ANNEX 1

SOTS-COL·LECTORS DELS BISBATS CATALANS (1384-1392)

BISBAT DE GIRONA

Sots-col·lector dels «iuria communia»:

Pere Bernat de Canelles, beneficiat de la seu de Girona.

Sots-col·lectors de les dècimes:

Francesc Corona

Felip de Palau

BISBAT DE VIC

Sots-col·lectors dels «iuria communia»:

Arnau Condomina, tresorer de la seu de Vic.

Bernat de Pujol, canonge de la seu de Vic.

Sots-col·lector de les dècimes:

Bernat de Pujol, canonge de la seu de Vic.

BISBAT D'URGELL

Sots-col·lectors dels «iuria communia»:

Francesc d'Aguilar, canonge d'Urgell.

Arnau de Graner, sagristà d'Urgell.

Sots-col·lectors de les dècimes:

Francesc d'Aguilar, canonge d'Urgell.

BISBAT DE BARCELONA

Sots-col·lector dels «iuria communia»:

Raimond de Guixers, prior de Sant Pau del Camp.

Raimond Gras.

Sots-col.lector de les dècimes:

Nicolau Manote.

BISBAT DE TARRAGONA

Sots-col.lector dels «iuria communia»:

Joan de Morelló, prior de la seu de Tarragona.

Sots-col.lector de les dècimes:

Francesc Maillol, canonge de Tarragona.

BISBAT DE LLEIDA

Sots-col.lectors dels «iuria communia»:

Pere de Masseres.

Jaume de Mas, canonge d'Osca.

Jaume Salines, beneficiat de la seu de Lleida.

Enacard de Navès, canonge de la seu de Lleida.

Sots-col.lectors de les dècimes:

Abat del monestir d'Escarp.

Joan de Peralada, canonge de la seu de Lleida.

BISBAT DE TORTOSA

Sots-col.lectors dels «iuria communia»:

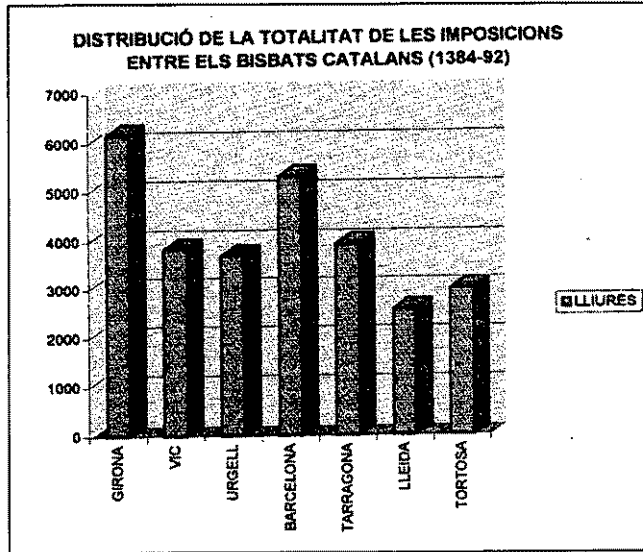
Pere de Garret, infermer de la seu de Tortosa.

Berenguer Serrat, canonge de la seu de Tortosa.

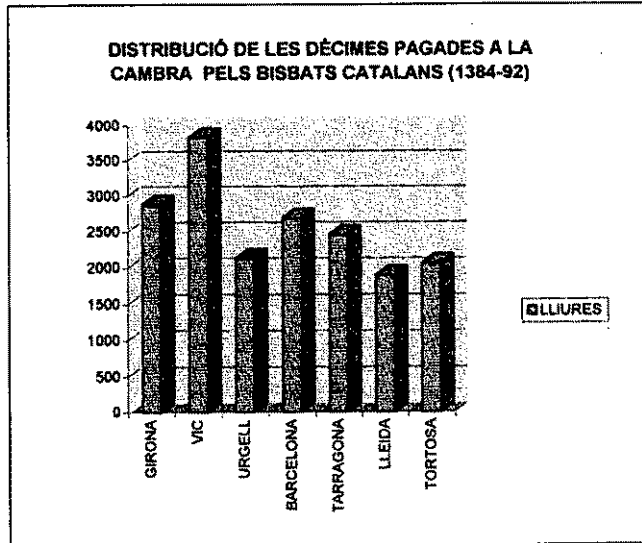
Sots-col.lector de les dècimes:

Andreu de Coscó, canonge de la seu de Tortosa.

ANNEX 2

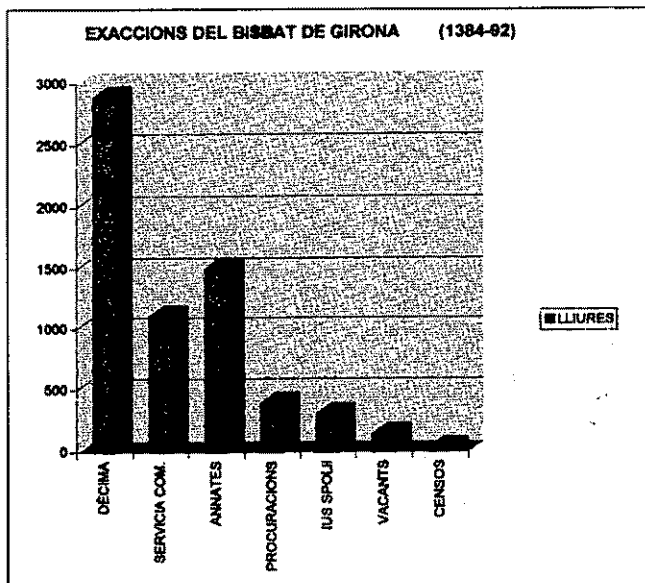

Gràfic 1

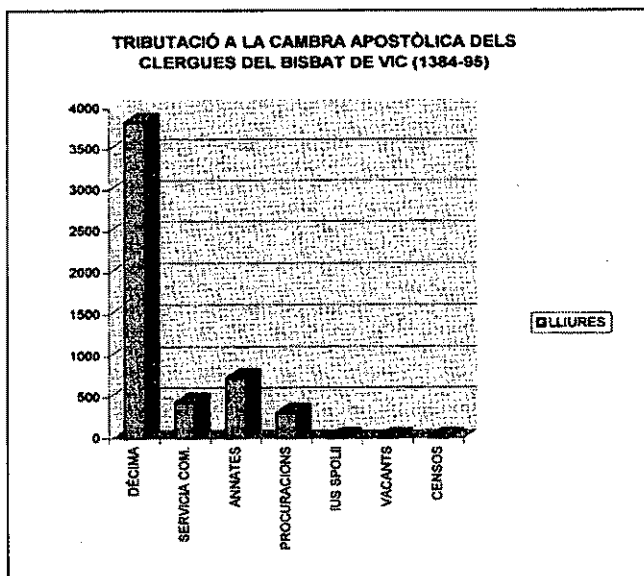

Gràfic 2

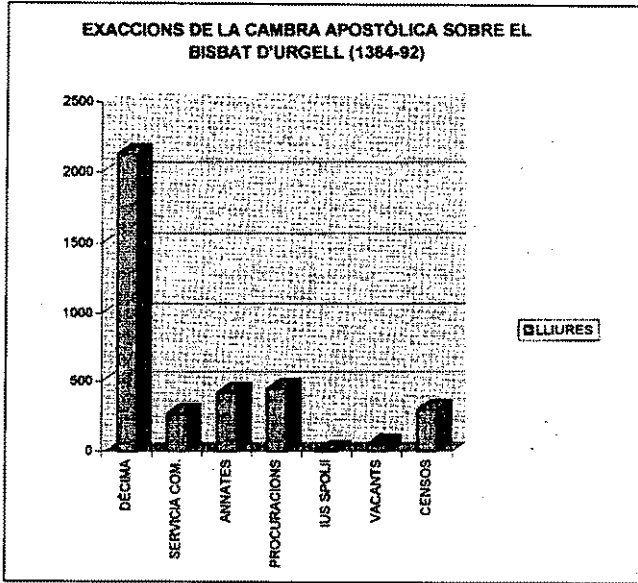

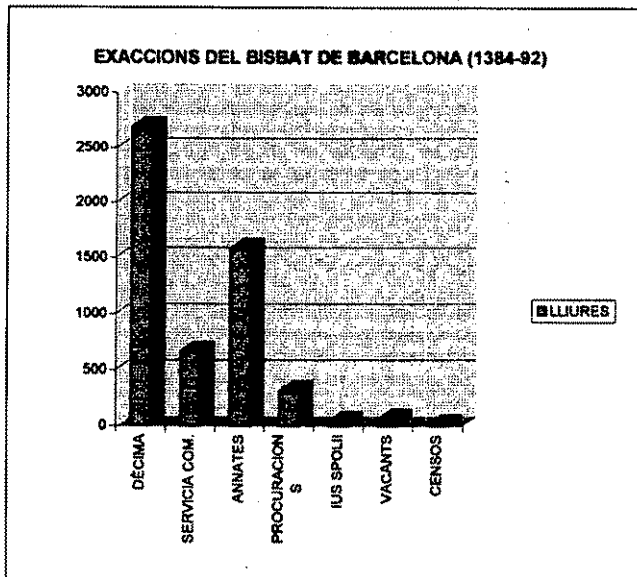
Gràfic 3

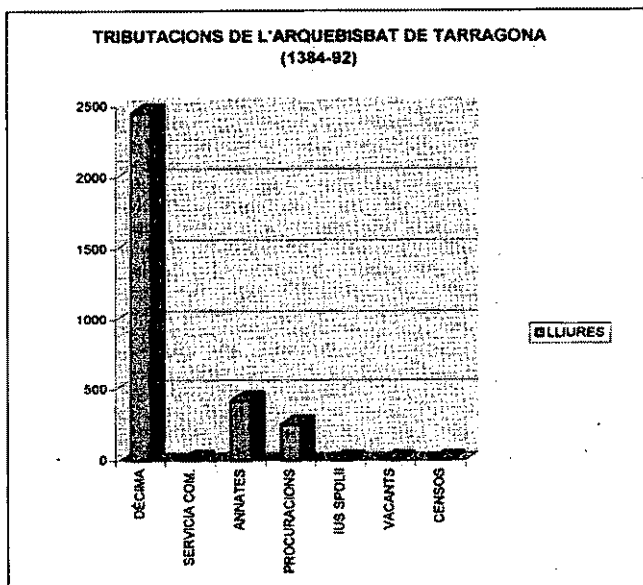
Gràfic 4

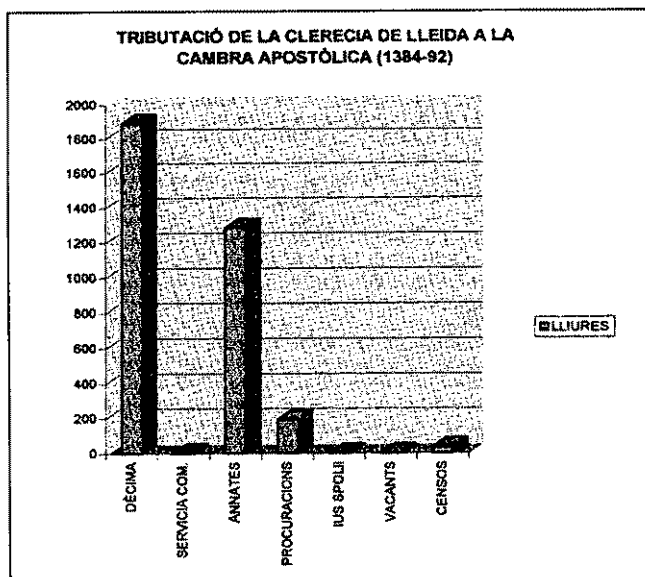
Gràfic 5

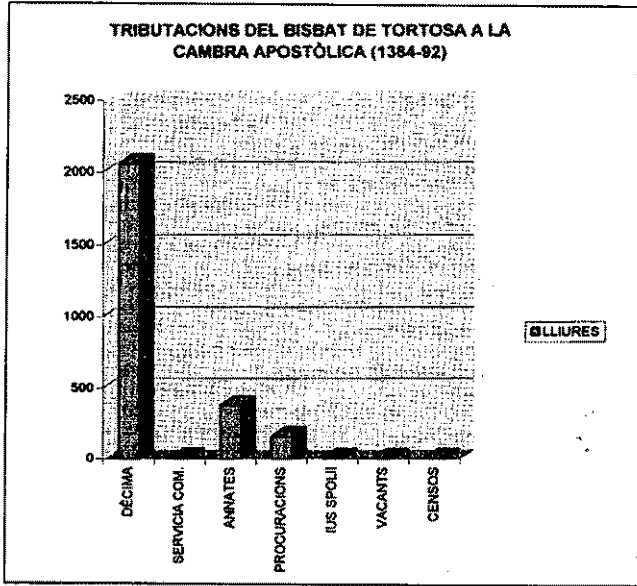
Gràfic 6

Gràfic 7

Gràfic 8

Gràfic 9